

УДК

М. Г. Тофтул,

кандидат філософських наук

(Житомирський національний агроекологічний університет)

ЕТИКА ОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ

У статті проаналізовано питання специфіки особистісних стосунків та їх різновидів, розпочинаючи з простих (приятелювання) до складніших – дружба, любов тощо. Розкрито подібність та відмінність цих різновидів. Зроблено перелік необхідних умов формування цих стосунків. Акцент зроблено на моральному їх аспекті. Зроблено висновок, що норми моралі особистісних стосунків є "гнучкішими" порівняно з іншими моральними нормами, скажімо, з нормами ділових моральних стосунків.

Ключові слова: *приятелювання, товаришування, дружба, любов.*

Метою цієї статті є системний аналіз інтимних стосунків, починаючи з найпростіших (приятелювання і товаришування) і кінчаючи такими розвиненими їх формами, як дружба і любов. Етика особистісних моральних стосунків (їх ще називають інтимними) аналізує ситуації, що складаються переважно між двома близькими людьми, пов'язаними узами приятелювання, товаришування, дружби, любові, сексуальної прив'язаності чи шлюбу і сім'ї. Ці стосунки часто є виключно довірчими, делікатними, інтимними. Щоб з'ясувати специфіку цих стосунків, необхідно визначити зміст термінів "приятелювання", "товаришування", "дружба", "любов", які є багатозначними, що властиве для термінів, до яких вдаються на рівні функціонування буденного рівня свідомості. Виникненню особистісних стосунків передують *знайомство* (пряме у формі зустрічі чи непряме – за допомогою відповідних засобів зв'язку).

Виклад основного матеріалу. Приятелювання. Ці стосунки складаються переважно на основі спільності неістотних інтересів та тимчасових незначних проявах особистих симпатій. На рівні приятельських стосунків можуть мати місце, але не є обов'язковими збіг уявлень про сенс життя, серйозна зацікавленість долею один одного. Ці стосунки є доброзичливими і виявляються у формі особистих зустрічей, телефонних розмов, виконанні деяких взаємних послуг, обміні думками та оцінками життєвих подій тощо. У рамки приятельських стосунків не входить спільне досягнення значущих життєвих цілей, такого рівня душевної близькості, за якої спілкування веде до вдосконалення особистих якостей. Загалом приятельські стосунки не ґрунтуються на міцних, істотних засадах, а тому досить легко руйнуються, припиняються.

Товаришування. Товариські стосунки є вищим рівнем особистісних стосунків між людьми, ніж приятелювання. Об'єктивною основою товаришування (як і приятелювання) є потреба кожної людини у спілкуванні, спільній діяльності, переборенні самотності, душевній ізоляваності від інших людей. Проте стосунки товаришування викликаються до життя вищим рівнем потреб у спілкуванні та спільній діяльності, подібними умовами життя, наслідком чого є відповідна емоційна забарвленість стосунків, яка виявляється, насамперед, у вибірковості, взаєморозумінні, симпатії, готовності до взаємодопомоги. Товариські стосунки складаються на основі суттєвіших життєвих обставин, потреб та інтересів людей, ніж приятельські.

Дружба. Дружні стосунки на відміну від приятелювання і товаришування ґрунтуються на істотних життєвих обставинах, спільності поглядів та інтересів, збігу життєвих цілей, уявлень про сенс життя, серйозній заінтересованості долею один одного і виявляються у взаємодопомозі, внутрішній близькості, прив'язаності, взаємній довірі, щирості, особистій симпатії, відвертості, безкорисливості, відданості і вірності, вимогливості і принциповості, в інтимному спілкуванні. Друг є в певному розумінні найближчою людиною. Дружба є самоцінною. Друзі допомагають один одному не з корисливих мотивів. Вони часто готові допомогти один одному навіть на шкоду своїм особистим інтересам. Дружба сама по собі є благом. Згадаймо відомий вислів: "Не в службу, а в дружбу". На відміну від кровних чи родинних зв'язків дружба має індивідуально-вибірковий характер і ґрунтується на взаємній симпатії. Дружні стосунки є глибокими й інтимними. Дружбу часто розглядають як найвищу моральну цінність, вершину істинно людських стосунків. Так, Арістотель вважав дружбу найнеобхіднішою потребою життя. Ніхто, на його думку, не вибирає життя без друзів навіть у обмін на всі блага в житті. Дружба несумісна з прагматизмом. Навіть А. Шопенгауер захоплювався феноменом дружби, хоча й сумнівався в її можливості, вважаючи корінною властивістю природи людини егоїзм. Для друзів притаманні такі моральні якості: безкорисність, відданість, чуйність, щирість і сердечність, взаємна довіра, чесність, вірність, уміння берегти таємниці, вимогливість і принциповість, великодушність і відхідливість, здатність пробачати необдумані вчинки, повага до честі і гідності, простота у поведженні. Наявність друзів є неодмінною умовою вдоволеності життям. Дружба є несумісною з егоїзмом і зрадою. В умовах постійного ускладнення відношень між особою і суспільством загострюється потреба в інтелектуальному й емоційному контакті між окремими людьми, наслідком чого є подальша індивідуалізація дружби, уявлення про друга як alter ego (другого "я"). Передбачаючи подібність між друзями, справжня дружба ґрунтується на тій обставині, що друзі доповнюють і збагачують один одного.

Навіть люди високої інтелектуальної і моральної культури рідко наважуються одноосібно кваліфікувати свої особистісні стосунки як приятелювання, товаришування чи дружбу. За словами німецького письменника Л. Тіка, всі люди люблять, принаймні думають, що люблять, проте лише небагатьом з них дано бути справжніми друзями. Справді, ідеал дружби настільки високий, що претендувати на статус рівня дружби у стосунках між людьми рідко хто наважиться.

Будучи глибоким, інтимним почуттям до певної людини, дружба передбачає високу до неї довіру, яка виявляється, насамперед, у відкритті другові своїх таємниць, намірів, станів своєї душі, у вищій мірі самовідкритості, ніж це має місце між приятелями чи товаришами, навіть рідними, не кажучи вже про стосунки зі сторонньою людиною. Правда, і в спілкуванні з друзями є межі відкритості, тому в дружньому спілкуванні потрібен відповідний такт. На нашу думку, навіть у "спілкуванні" з самим собою кожна людина (більшою чи меншою мірою) не розкривається. Щось приховує від самої себе навмисне чи ненавмисне.

Дружбу іноді називають своєрідним мистецтвом. До дружби як необхідної складової щастя необхідно готуватися, зокрема навчаючись деяких неписаних правил дружби. Назвемо деякі з них:

- допомагати людині, яку вважаєш другом;
- бажати другу щастя словом і ділом;
- друзі повинні доповнювати, збагачувати один одного, а не дублювати;
- дбати, щоб другу було приємно у твоєму товаристві;
- ділитися з другом своїми успіхами і невдачами;
- висловлювати другу свою інтелектуальну й емоційну підтримку;
- захищати друга в його відсутності і не критикувати його при інших;
- довіряти другу (необхідною умовою чого є упевненість в його щирості);
- зберігати довірені другом таємниці;
- бути терпимим до його друзів;
- не бути набридливим;
- поважати внутрішній світ друга;
- хочеш мати друга – будь ним;
- найсприятливіший для дружби вік – юність і рання молодість.

На нашу думку, не кожен із нас здатний до дружніх стосунків, а до ідеальних дружніх стосунків готові лише одиниці. Йдеться не лише про людей із моральними вадами, а й про тих, високі моральні якості яких не викликають сумніву. Так, нездатними до дружби можуть бути люди сором'язливі, некоммунікбельні, для яких характерна спрямованість на переживання свого внутрішнього світу. Залишаючись на все життя самотніми, вони не заслуговують на осуд. Їм необхідно співчувати.

Любов – найбільш таємничий, багатозначний і складний феномен: любов до своїх дітей (материнська і батьківська любов), любов до свого народу, любов до музики тощо. Про любов багато сказано й написано, але для кожної молодої людини нового покоління вона залишається таємницею: одна справа знати, що таке любов, навіть уміти визначати відповідне поняття, а інша – звідати почуття любові. Одним із найглибших і найтаємничіших видів любові є індивідуальна статевая (*еротична*) любов – кохання, яке є неодмінною умовою щастя. Для цієї любові характерна найвища емоційно-духовна напруженість, що ґрунтується на досягненні максимальної цінності людини, яка є об'єктом кохання. Це любов двох людей, які прагнуть повного злиття, повної єдності з коханою людиною. Еротична любов – складне поєднання окультурених біологічних потреб з морально-естетичними та психологічними пориваннями особистості. Ідея поляризації та одночасного притягання чоловічого і жіночого начал переконливо виражена в міфі, до якого звернувся Платон у своєму діалозі "Бенкет". Згідно з цим міфом, колись чоловік і жінка були однією істотою, а пізніше були розділені на половинки, і з тих пір кожна половинка приречена шукати другу (саме **свою** половинку), щоб стати єдиним цілим. Є думка, що тільки в любові і завдяки любові людина стає людиною. Так, за словами О. Блока, "тільки закоханий має право на права людини". Без любові людина є неповноцінною істотою, позбавленою справжнього життя і нездатною ні адекватно пізнати інших і себе, ні ефективно, творчо діяти. Усі міфи, казки, повісті і романи, вся поезія, художні фільми, увесь людський досвід усіх часів і народів свідчить про те, що у світі немає нічого, у чому б людина мала більшу потребу, ніж у любові. Про любов пишуть не лише митці, а й філософи, але "пишуть" по-різному. Філософи виражають своє розуміння любові за допомогою системи абстракцій, понять, які адресуються, передусім, теоретичному рівню мислення людини (читача чи слухача), а митці – за допомогою художніх образів, апелюючи до людини як цілісної свobodної особистості, насамперед, до її уявлень і почуттів.

Норми стосунків між людьми, які кохають одне одного, є настільки "гнучкими", що іноді взагалі не піддаються моральному оцінкам. За словами російського філософа Ігоря Кона, абсолютне прийняття конкретної людини (коханої, коханого) веде до того, що загальновідомі моральні правила поведінки і оцінки втрачають свою незаперечність, стають відносними [1].

Почуття любові високо цінується людьми. "Тільки той щасливий, – писав Володимир Сосюра, – хто любов'ю сяє, в світі без любові і життя немає". Любов – прояв свободи людини. Вона "виводить" людей

за межі загальноприйнятого, буденного, насамперед прагматичного ставлення до дійсності. Люблять не "за те, що...", а "за все, що..." (не "почему?", а "по всему!"). Іншими словами, почуття любові є не тільки моральним, а й естетичним. Любов – одна з найвищих форм переборення відчуженості людини від людини, тому її вважають вершиною морального (точніше, всього істинно людського) ставлення до людини. На думку Августина (Аврелія), ми пізнаємо настільки, наскільки любимо. За словами Гегеля, любов "знімає" всю односторонність, усі виключення, всі межі чеснот. Любов – не щаслива випадковість, а високе мистецтво (згадаймо відомий твір американського філософа Еріха Фромма "Мистецтво любові"), яке вимагає від людини самовдосконалення, здатності розвитку відповідних якостей, творчості, внутрішньої свободи. Любов розглядається як новий божественний заповіт, принцип, згідно з яким вона є вершиною здатностей людини. Йдеться, насамперед, про любов до ближнього. Правда, при цьому зазначається, що не існує любові до ближнього, яка не ґрунтується на любові до Бога. Німецький мислитель Дітріх фон Гільдебранд зводить до любові всі основні моральні чесноти людини: "... помірність – це любов, яка цілковито віддана тому, кого вона стосується. Мужність – це любов, яка легко переносить усе ради любимого. Справедливість – це любов, яка служить лише любимому і тому по праву панує. Розум – це любов, яка проникливо відрізняє те, що їй допомагає, від того, що чинить їй перепони. Але така любов ... стосується лише Бога, тобто вищого блага, вищої мудрості, найдосконалішої гармонії". У міру розвитку суспільства феномен любові і її розуміння змінювалися, все більше наповнюючись соціальним, насамперед моральним і естетичним змістом, стаючи зразком нових стосунків між людьми. Але це далеко не чисто прогресивний процес. За словами австрійського богослова і філософа Андреаса Лауна, "Світ вільного Заходу наскрізь сексуалізований, усі закликають до сексу "в думках, словах і справах", а Інтернет серед всього іншого виступає у ролі нового виду мисленого сексуального гріха... Альтернативою має бути не святенництво і презирство до плоті, а заповіт любові між чоловіком і жінкою як богоугодний шлях до святості – а саме завдяки шлюбній любові". При цьому автор зазначає, що "...віднині уже не буде "вороття" до попередніх заблуджень, що полягали у презирстві до плотського".

Коли виникла любов? Фрідріх Енгельс вважав, що до середніх віків не могло бути й мови про індивідуальну статеву любов. Подібної думки дотримувалися й деякі інші мислителі, наполягаючи на тому, ніби в епоху античності любові не було, а був лише ерос, простий статевий потяг. Проте існують численні факти, які суперечать цій точці зору. Так, про любов ідеться уже в міфах Давньої Греції, а дві з половиною тисячі років тому були названі богині і боги любові (Афродіта, Пейто, Іліфія, Ерот, Гімерот, Антерот, Поф, Гіменей), створювалися теорії одухотвореної любові. Виникає питання: якщо в античній Греції були боги любові, теорії любові, то на якій підставі вони виникли, якщо любові тоді взагалі не було? Про наявність одухотвореної любові в Давньому світі свідчать чимало історичних джерел. Яскравим прикладом такої любові є любов Ехнатона до Нефертіті, легенди про яку передавалися від покоління до покоління.

Люди, які кохають одне одного, не завжди здатні бути справжніми друзями. Це пояснюється різними видами їх діяльності, сфер інтелектуальних інтересів, різним рівнем інтелектуальних потреб тощо. Невипадково, що маючи кохану людину, ми дуже часто відчуваємо потребу в друзях. І в цьому немає антагоністичної суперечності.

Про любов багато сказано й написано. Проте для кожної людини нового покоління вона залишається таємницею: одна справа знати, що таке любов, уміти визначити відповідне поняття, а інша – звідати почуття любові. В античній Греції розрізняли чотири види любові: ерос, філія, аґате і сторге. Ерос – палка закоханість, тілесна і духовна пристрасть, буйний потяг до володіння коханою людиною. Цей вид любові притаманний переважно для чоловіків. Філія – любов-дружба, духовніше і спокійніше, ніж ерос, почуття. Цей вид любові притаманний молодим дівчатам. Аґате – альтруїстична, духовна любов, сповнена жертвності і самозречення; ця любов загалом найбільше подібна до материнської. Сторге – любов-ніжність, сімейна любов, сповнена теплої уваги до любимої людини.

Розкрити сутність любові певною мірою може допомогти вчення, запропоноване Е. Фроммом. Постійне переживання людиною своєї відокремленості, ізоляваності від інших людей породжує, на його думку, неспокій, тривогу, почуття безпорадності, нездатності себе реалізувати. Проте єднання з іншими людьми (з іншою людиною), яке досягається у спільній праці, не є особистісним; єднання з іншою людиною в сексуальному екстазі – минуше; єдність, що досягається пристосуванням до другої людини, є псевдоєднанням. Виходом із цієї ситуації Е. Фромм вбачає в єднанні з іншою людиною почуттям любові (за умови збереження своєї індивідуальності). Саме це почуття з'єднує людину з іншою людиною (чи іншими людьми), допомагаючи їй перебороти почуття ізоляції, самотності. При цьому любов "...дає можливість людині залишатися самою собою, зберігати свою цілісність. У любові має місце парадокс: дві істоти стають однією і залишаються при цьому двома". Основна ж ідея Е. Фромма полягає в тому, що любов є мистецтвом, яке вимагає від людини самовдосконалення, самовідданості, готовності до вчинку і самопожертви.

Висновки. Норми моралі особистісних стосунків є "гнучкішими" порівняно з іншими моральними нормами, скажімо, з нормами ділових моральних стосунків. При цьому норми приятельських стосунків є "гнучкішими" від ділових, товариські – "гнучкіші", ніж приятельські, норми дружніх стосунків –

"гнучкіші", універсальніші, ніж приятельські й товариські, а норми поведінки людей, які кохають один одного, є "гнучкішими", ніж усі інші. Відмінність особистісних і неособистісних моральних норм виявляється: в тому, з якими проханнями можна звертатися до приятеля, товариша, друга чи коханого (коханої); якого характеру допомогу йому (їй) можна пропонувати; куди і в якій формі його (її) можна запросити (скажімо, до себе в гості, в ресторан, на дачу тощо); які запитання в їх спілкуванні є коректними; настільки допустимою є критика; які жарти є пристойними. Навіть форми вітання приятелів, товаришів, друзів, а тим більше людей, які кохають одне одного, з точки зору норм ділових стосунків, нерідко є неприйнятними, скажімо, як таких, що є фамільярними (лат. *familiaris* – сімейний, близький), тобто надто вільними, розв'язними, безцеремонними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Словарь по этике / [под редакцией А. Гусейнова и И. Кона]. – [4-е изд.]. – М. : Политиздат, 1988. – 164 с.
2. Гильдебранд Д. Етика / Д. Гильдебрант. – СПб : Алетейя, 2001. – 569 с.
3. Платон. Бенкет / Платон. – Т. I. – М. : Политиздат, 1970. – 84 с.
4. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : Республика, 1998. – 174 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Slovar' po etike [Dictionary on Ethics] / [pod redaktsiyei A. Guseynova i I. Kona]. – [4-e izd.]. – M. : Politizdat, 1988. – 164 s.
2. Hildebrand D. Etyka [Ethics] / D. Hildebrand. – SPb : Aleteya, 2001. – 569 s.
3. Plato. Benket [Banquet] / Plato. – T. I. – M. : Politizdat, 1970. – 84 s.
4. Fromm E. Dusha cheloveka [Human Soul] / E. Fromm. – M. : Respublika, 1998. – 174 s.

Матеріал надійшов до редакції 12.11. 2014 р.

Тофтул М. Г. Этика личностных отношений.

В статье проанализирован вопрос специфики личностных отношений и их разновидностей, начиная от простых (приятельство) до сложных – дружба, любовь и т. д. Раскрыты подобие и разница этих разновидностей. Сделан список условий формирования этих отношений. Сделан акцент на моральном их аспекте. Сделан вывод, что нормы морали личностных отношений являются "более гибкими" в сравнении с другими моральными нормами, например, с нормами деловых моральных отношений.

Ключевые слова: *приятельство, товарищество, дружба, любовь.*

Toftul M. G. Ethics of Personal Relationships.

*The article analyzes the issue of specificity of personal relationships and their types, beginning from simple (buddym) to complex ones – friendship, love and etc. The similarity and difference of these types are disclosed. The list of conditions of forming these relationships is made. The accent is made on their moral aspect. It is concluded that norms of moral personal relationships are "more flexible" in comparison with other moral norms, for example, with norms of business moral relationships. Herewith, norms of buddy relationships are "more flexible" than business ones, fellow are "more flexible" than buddy ones, norms of friendly relationships are "more flexible", universal than buddy and fellow ones, while norms of human relationships, where people love each other, are "more flexible" than other ones. The difference of personal and non-personal moral norms lies in the facts: what favors you can ask your buddy, fellow, friend or beloved; what kind of help you can propose; where and in what form you can ask him / her (to your place, restaurant, summerhouse); what questions in the communication are politically correct; how appropriate is critics; what jokes are decent. Even forms of greetings among buddies, fellows, friends, and beloved ones from the perspective of business relations are inappropriate, familiar (from Latin *familiaris* – domestic, close), in other words free, unbent, presumptuous.*

Key words: *buddym, fellowship, friendship, love.*